

NELEGĀLAIS ALKOHOLS

Nodarbības ilgums:	40 - 80 minūtes
Materiāls un sagatavošanās:	Atnesiet avīzes (palūdziet to izdarīt skolēniem un paņemiet līdzīgu papildus avīzes). Skolēnu rīcībā jābūt papīram un pildspalvām/zīmuļiem, kā arī datoram ar interneta pieslēgumu, ja tas ir iespējams.
Mērķis:	Šī uzdevuma mērķis ir rosināt skolēnus apzināties problēmas, kas saistītas ar nelegālo alkoholu, kā arī parādīt ar to saistītos riskus un sekas.
Darba metodes:	Grupu darbs Prezentācija

IEVADS

Ar jēdzienu „nelegālais alkohols” tiek apzīmēts alkohols, par kuru nav samaksāts nodoklis. Parasti tas ir mājas apstākļos destilēts dzēriens („kandža”) vai alkohols, kas ievests Latvijā kontrabandas ceļā, kā arī rūpnieciskais spirts, kas pārvērsts par dzeršanai piemērotu spirtu.

Apmēram trešā daļa patērētā alkohola Latvijā ir nezināmas vai nelegālas izcelsmes. SPKC 2012. gada pētījumā aprēķināts, ka 16% patērētā alkohola ir nelegāls, toties alkohola industrija aprēķinājusi, ka šis rādītājs ir 38% (Pelne, Šulca, Mārtiņšone, 2011). Jauniešu vidū šī problēma ir mazāk izplatīta, tomēr tā ir gana bīstama, lai runātu un izglītotu par riskiem un sekām, kas saistītas ar nelegālo alkoholu.

Skolēniem jāuzraksta raksts avīzei ar izvēlētu virsrakstu no saraksta (virsrakstu ieteikumi ir iekļauti „Materiālā skolēniem Nr. 1”). Rakstā jābūt izklāstītai ar nelegālo alkoholu saistītai problēmai, vēlams izmantot koncepciju „Izvēle - rīcība - sekas”. (Piemēri: izvēle – Dāvis izvēlas iegādāties nelegālo alkoholu; rīcība – Dāvis dzer iegādāto dzērienu; sekas – Dāvis zaudē samaņu).

ĪSTENOŠANA

1. Uzdevuma sākums: „Ko no tālāk uzskaitītā tu paceltu un apēstu/izdzertu, ja atrastu to skolas pagalmā?”

Pustukšu kolas skārdeni	Jā	Nē
Pusapēstu ābolu	Jā	Nē
Atvērtu aspirīna paciņu	Jā	Nē
Pusi no šokolādes tāfeles	Jā	Nē
Puspuddeli vodkas	Jā	Nē

- **Neko...?**
- **Kāpēc/kāpēc ne?**

2. Diskusija: „Ko mēs saprotam ar jēdzienu „nelegālais alkohols”?” (sīkāku informāciju skat. „Palīgmateriālos skolotājiem”)
3. Diskusija: „Kādi riski ir saistīti ar nelegālo alkoholu (papildus parastajiem ar alkoholu saistītajiem riskiem)?” (Piemēri: nekontrolēta aprīte, nav zināma tā izcelsme, pārdevēji bieži ir iesaistīti noziedzīgās darbībās, indīgs utt.)
4. Diskusija: „Kādas var būt nelegālā alkohola lietošanas sekas?” (Piemēri: bīstama saindēšanās, aklums, vardarbīga rīcība, nāve, noziedzīgs nodarījums utt.)
5. Diskusija: „Vai ir vērts pirkt un dzert nelegālo alkoholu?”
 - **Jā (kāpēc?)**
 - **Nē (kāpēc?)**
6. Grupas darba uzdevums: Sadaliet klasi nelielās grupās un izdaliel „Materiālu skolēniem Nr. 1”. Izdāles materiālos skolēniem ir iekļauti iespējamie virsraksti aprakstiem. Palūdziet, lai skolēni izvēlas konkrētu virsrakstu un uzraksta avīzes rakstu par šo tēmu. Ir svarīgi, lai raksts būtu ticams, tā ideja būtu skaidri saprotama un tajā tiktu aplūkotas ar nelegālo alkoholu saistītās problēmas. Ja iespējams, grupām vajadzētu iepazīties ar jaunākajiem statistikas datiem un informāciju un izmantot to rakstos.
7. Kad grupas ir pabeigušas rakstus, apkopojiet uzdevuma rezultātus, uzdodiet šādus jautājumus:
 - **Kādas sekas nelegālais alkohols rada katram cilvēkam un visai sabiedrībai?** (Piemēri: noziedzība, jauniešu alkoholisms, vardarbība utt.)
 - **Kāpēc, jūsuprāt, jaunieši tik bieži iegādājas nelegālo alkoholu?**
 - **Kāpēc jūs domājat, ka ir cilvēki, kas pārdod jauniešiem nelegālo alkoholu? Kāds ir jūsu viedoklis par šo noziegumu?** (Piemēri: salīdzināt ar citiem noziegumiem)
 - **Kāda ir ielu tirgoņa atbildība, ja notiek nelaimes gadījums?**
 - **Ko mēs varam darīt, lai izvairītos no problēmām, kas saistītas ar nelegālo alkoholu un nelegālā alkohola tirgošanu?** (Piemēri: nepirkt, iesaistīt vecākus, ziņot policijai utt.)
 - **Vai jums ir nācies saskarties ar nelegālo alkoholu?**
8. Izlieciet skolēnu sagatavotos rakstus apskatei, lai visa klase varētu tos izlasīt.
9. Pēc tam organizējiet semināru, lai grupas varētu sniegt pārskatus un komentārus par aprakstiem. Ir svarīgi pastāvīgi izmantot koncepcijas, kas iekļautas tematā „Izvēle - rīcība - sekas”.

PALĪGMATERIĀLI SKOLOTĀJAM

Ir patiešām dīvaini, ka pusaudžiem ir tik viegli atrast alkoholu un piedzerties. Vairums pieaugušo uzskata, ka pusaudži nedrīkst lietot alkoholu, taču alkoholu pusaudžiem piegādā tieši pieaugušie. Visbiežāk pusaudžiem alkoholu piegādā gados vecākie draugi vai brāļi un māsas. Otrais visparastākais alkohola iegādes avots (retāk) ir „citi pieaugušie”, bet trešais - vecāki.

Fokusa grupu diskusijās 2011. gada pētījumā „Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū” (ESPAD) ar skolēniem vecumā no 15 līdz 16 gadiem tika secināts, ka jauniešu vidū pastāv vairāki nelegāli vai neformāli alkohola iegādes kanāli – nelegālās tirdzniecības vietas jeb t. s. „točkas”, un no draugiem vai paziņām iegādātais alkohols, kā arī tirdzniecības vietas ārpus oficiālā alkohola tirdzniecības laika jeb pēc plkst. 22.00.

Aptuveni viena trešdaļa (34%) 8.–10. klašu skolēnu Latvijā vismaz vienu reizi dzīvē dzēruši alkoholu, kas iegādāts „točkā”, bet 48% – alkoholu, kas iegūts no draugiem vai paziņām. Pēdējā gada laikā „točkā” iegādātu alkoholu dzēruši 22% 8.–10. klašu skolēni, bet pēdējā mēneša laikā – 11%, savukārt no draugiem vai paziņām pēdējā gada laikā iegādātu alkoholu dzēruši 33%, bet pēdējā mēneša laikā – 18%.

Jaunieši, kuri dzīvo mazāk apdzīvotās vietās, biežāk pēdējā mēneša laikā lietojuši „točkā” iegādātu alkoholu salīdzinājumā ar Rīgā vai lielajās pilsētās dzīvojošiem jauniešiem. Tā, piemēram, Rīgā un lielajās pilsētās attiecīgi 8% un 9% pēdējā mēneša laikā lietojuši „točkā” iegādātu alkoholu, savukārt mazpilsētās un laukos šis rādītājs ir 14%. Līdzīga virziena atšķirības pēc apdzīvotās vietas tipa vērojamas arī no draugiem vai paziņām iegādātā alkohola lietošanā – jaunieši mazāk apdzīvotās vietās biežāk izmantojuši šo alkohola ieguves veidu.

No draugiem vai paziņām pēdējo 30 dienu laikā alkoholu ieguvuši 20%, „točkās” – 14%, bet tirdzniecības vietās pēc plkst. 22.00 – 11%. Analizējot šos datus pēc urbanizācijas līmeņa, vērojams, ka iepriekš aprakstītais par nelegāli iegūta alkohola lietošanu attiecināms arī uz iegādi – mazāk apdzīvotās vietās (mazpilsētās un laukos) jaunieši biežāk nekā vienaudži Rīgā vai lielpilsētās alkoholu iegūst nelegāli. Tomēr interesants ir fakts, ka Rīgā jaunieši nedaudz biežāk nekā citos urbanizācijas līmeņos, alkoholu iegādājas tirdzniecības vietās pēc plkst. 22.00.

Vecāku attieksme jautājumā par piedzeršanos ir noraidoša – kopumā 93% mātes un 90% tēvu neatļautu vai vismaz censtos atrunāt no šādas rīcības.

Alkohols, ko pārdod jauniešiem, nav nopērkams tikai lielveikalos un alkohola veikalos. Daudz dzērienu tiek destilēti mājas apstākļos, vīns un alus arī tiek gatavots mājas apstākļos, bet daudz stipro dzērienu, kā arī vīns un alus tiek ievesti no ārvalstīm (pēdējo 12 mēnešu laikā alkoholu ievēduši 28% aptaujāto). Tomēr patiesie apjomi ir daudz lielāki un bīstamāki. Nelegālais alkohols pēc tam tiek pārdots jauniešiem, kaimiņiem un kolēģiem. Ja būs pircēji, būs arī pārdevēji.

Ar jēdzienu „nelegālais alkohols” šeit tiek apzīmēts alkohols, par kuru nav samaksāti nodokļi. Parasti tas ir mājas apstākļos destilēts dzēriens („kandža”) vai alkohols, kas ievests Latvijā kontrabandas ceļā, kā arī rūpnieciskais spirts, kas pārvērsts par dzeršanai piemērotu spirtu.

„Nelegāla destilācija” ir visu veidu nelegāla etanola (etilspirta) ražošana. Etanols ir etilspirts ar augstu šķīdību ūdenī. Visu veidu alkoholam piemīt toksiskas īpašības, bet etanols ir mazāk toksisks. Etanolu nedrīkst sajaukt ar metanolu (kokspirts), kas mazās devās var izraisīt aklumu, bet lielās devās – nāvi. Mājas apstākļos destilētiem alkoholiskiem dzērieniem ir atšķirīga un nereglamentēta kvalitāte, tāpēc tā lietošana ir riskanta.

Mājas apstākļos iespējams ražot alu un vīnu, ja tas tiek ražots personiskajam patēriņam. Citu alkoholisko dzērienu ražošana mājas apstākļos, izejvielu sagatavošana, iegāde vai uzglabāšana alkoholisko dzērienu izgatavošanai mājas apstākļos, kā arī to ražošanai paredzētu aparātu, ierīču, iepakojuma, etiķešu, korķu un vāciņu izgatavošana vai uzglabāšana ir aizliegta (Alkoholisko dzērienu aprites likums).

Nelegālais alkohols sastopams visā Latvijā. Mājās destilēti alkoholiskie dzērieni biežāk sastopami ārpus pilsētām. Privātpersonām ir atļauts iegādāties un ievest alkoholu no ārzemēm personiskai lietošanai (no Krievijas pāri Latvijas robežai viens cilvēks drīkst ievest 1 litru alkohola), bet nav atļauts to pārdot. Gandrīz trešā daļa patērētā alkohola Latvijā ir nelegāls vai ievests kontrabandas ceļā. Nelegālā alkohola lietošana var apdraudēt dzīvību. Pēdējos gados nelegālā alkohola lietošanai vairākos gadījumos ir bijušas traģiskas sekas. Igaunijā aptuveni 60 cilvēku nomira pēc alkohola lietošanas, jo tas, ko viņi uzskatīja par mājas apstākļos destilētu alkoholu, patiesībā bija kokspirts.

Avots: Slimību profilakses un kontroles centra pētījumi 2011. un 2012. gadā

VIRZĪBA UZ PRIEKŠU

Šo uzdevumu var pilnveidot, palūdzot skolēnus salikt kopā rakstus un izveidot avīzi. Ja jūs vēlaties iekļaut plašsaziņas līdzekļu lomu alkohola profilakses iniciatīvās, „Runājot par alkoholu” ir iekļauti vairāki citi uzdevumi par šo tēmu. Uzdevumu piemēri: „Diskusija” (3. līmenis), „Informatīvā kampaņa” (3. līmenis) un „Plašsaziņas līdzekļi un alkohols” (3. līmenis).

MATERIĀLS SKOLĒNIEM NR. 1 – NELEGĀLAIS ALKOHOLS

Liels apjoms alkoholisko dzērienu tiek destilēti mājās apstākļos vai ievesti no visas Eiropas un Krievijas ar autobusiem, automašīnām un piekabēm un tiek pārdoti jauniešiem, kaimiņiem un kolēģiem. Ja būs pircēji, būs arī pārdevēji. Viens telefona zvans vai izziņa ir viss, kas nepieciešams, lai iegūtu lētu, neregulētu un indīgu alkoholu.

Jūsu darba uzdevums ir uzrakstīt avīzrakstu vai vēstuli avīzes redaktoram par nelegālā alkohola lietošanas riskiem un sekām. Ir svarīgi, lai doma būtu skaidri izteikta un raksts būtu ticams.

PIEZĪME: Jūs varat savā rakstā brīvi izmantot attēlus un intervijas. Raksts nevar būt garāks par vienu A4 formāta lapu.

IESPĒJAMIE VIRSRAKSTI:

„Mazajam brālim nopirktais alkohols beidzas ar traģēdiju”

„17 gadus vecam nelegālā alkohola tirgonim piespriests sabiedriskais darbs – tas piespriests arī viņa tēvam un vectēvam”

„Jauni dati par ciešo nelegālā alkohola un noziedzības saikni”

„Jāņi – nelegālā alkohola paradīze”

„Latgalē nelegālajā apgrozībā ir kokspirts”

SAITES:

www.vm.gov.lv (Veselības ministrija)

www.izm.gov.lv (Izglītības ministrija)

www.arstubiedriba.lv (Latvijas Ārstu biedrība)

www.csb.gov.lv (Centrālais statistikas birojs)

www.europa.eu (Eiropas Komisijas statistika)

www.csdd.lv (Ceļu satiksmes drošības direkcija)

www.dzeratbildigi.lv (Latvijas Alkoholisko dzērienu ražotāju un izplatītāju asociācijas (LADRIA) sabiedrības izglītošanas projekts)

www.atbildigi.lv/ (Informācija par nelegālo alkoholu un tā lietošanu)

www.pvd.gov.lv (Pārtikas un veterinārais dienests)

www.spkc.gov.lv (Slimību profilakses un kontroles centrs)

www.ptac.gov.lv (Patērētāju tiesību aizsardzības centrs)

www.sargi-sevi.lv (Valsts policijas mājas lapa jauniešiem)